

Калейдоскоп

Рей Бредбері

Першим же ударом бік ракети розрізало, наче консервним ножем. Людей жбурнуло в порожнечу, і вони розсипалися, звиваючись, мов зграйка сріблястих рибок. Вони опинились у морі пітьми, а корабель — мільйон уламків — мчав далі, мов рій метеоритів, у пошуках утраченого сонця.

– Барклі, Барклі, де ти?

Вони перегукувалися, мов діти, що заблукали, загубилися в холодній ночі.

– Буде, Буде!

– Капітане! [273]

Бібліотечна книга

– Холлісе, Холлісе, це Стоун.

– Стоуне, це Холліс. Де ти?

– Не знаю. Звідки мені знати? Де верх, до ішз? Я падаю. Боже, я падаю!

Воші падали, мов камінці в колодязь. Наче їх метнули з велетенської пращі. І тепер вони були вже не люди, а тільки голоси — різні голоси, безтілесні, схвильовані, сповнені жаху чи покірливості долі.

– Ми розлітаємося в різні боки.

То була правда. Холліс, перекидаючись у порожнечі, зрозумів — це правда. Зрозумів — і якось байдуже примирився з цим. Вони розлучаються, в кожного своя дорога, ніщо ніколи вже не об'єднає їх знову. Всі вони були в герметичних космічних скафандрах, прозорі шоломи захищали бліді обличчя, але піхто не встиг пристебнути енергоустановок. З ними кожен став би в космосі маленьким рятувальним човном; міг би врятуватися сам і допомогти іншим; можна було б зібратися разом, відшукати один одного; вони стали б людським острівцем і щось придумали б. Лі так вони просто метеори, кожен сам по собі, і кожен безглуздо мчить назустріч своїй невідворотній долі.

Спливло хвилин десять, поки минув перший напад жаху, поступившись байдужому спокою. Порожнеча, наче величезний похмурий ткацький верстат, почала сплітати химерні питки голосів — вони схрещувалися, розходилися, вимальовувався остаточний візерунок.

– Холлісе, це я, Стоун. Скільки ми ще зможемо переговорюватися по радіо?

– Це залежить від того, з якою швидкістю ми розлітаємося в різні боки.

– Я думаю, ще з годину. [274]

– Може, іі так, — байдуже і спокійно відгукнувся Холліс.

– А що, власне, сталося? — запитав він через хвилину.

– Наша ракета вибухнула, оце і все. З ракетами таке часом трапляється.

– Куди ти летиш?

– Здається, я вріжуся в Місяць.

- А я - в Землю. Повертаюся до старої матінки Землі зі швидкістю десять тисяч миль на годину. Згорю, мов сірник. —Холліс подумав про це з дивною приреченістю. Він наче відокремився від власного тіла й байдуже дивився, як воно падає, падає крізь порожнечу, так колись давно, дуже давно він дивився взимку, як падають перші сніжинки.

Решта людей мовчали, думали про те, що з ними сталося, і падали, падали, і вже не могли переіменити своєї долі. Навіть капітан мовчав, бо не знав такої команди, не знав такого плану, які могли б виправити їхнє становище.

- Ох, як далеко падати! Як далеко падати, далеко, далеко, далеко, - пролунав чийсь голос- Я не хочу помирати, не хочу помирати, далеко падати...

- Хто це?

- Не знаю.

- Мабуть, Стімсон. Стімсоне, це ти?

- Далеко, далеко, я не хочу... О боже, я не хочу!

- Стімсоне, це Холліс. Стімсоне, ти чуєш мене?

Тиша, а вони падають поодиноці, хто куди.

- Стімсоіе!

- Так, - відповів той нарешті. [275]

- Стімсоне, не падай духом. Всі ми вскочили в халепу.

- А я не хочу бути тут. Я хочу вибратися звідси.

- Може, нас ще знайдуть.

- Мене знайдуть, мусять знайти, - сказав Стімсон. - Я не вірю, не вірю, не може такого бути, щоб не знайшли!

- Авжеж, не просто поганий сон, - озвався хтось.

- Заткни пельку! - сказав Холліс.

- Ходи сюди й заткни мені пельку, - сказав той самий голос Це був Еплгейт. Він засміявся - певимушрпо, весело, ніби нічого й не скоїлося. - Ходи-іто сюди й заткни мені пельку!

Холліс уперте відчув своє безсилля. Шалений гнів охопив усе його єство, він віддав би все, аби добратися до Еплгейта Впродовж багатьох років збирався він це зробити, а тепер надто пізно. Тепер Енлгейт — лише голос у навушниках.

Падаєш, падаєш, падаєш...

Раптом, наче вони щойно усвідомили весь жах того, що відбулося, двоє закричали на відчай душі. Як у кошмарі. Холліс побачив: один пропливає зовсім близько і кричить, кричить...

- Замокни!

Здавалося, до чоловіка можна було дотягнутися рукою; він кричав, кричав нестямно. Ніколи він не замовкне. Цей крик лунатиме на мільйони миль, куди тільки сягають радіохвилі, мучитиме всіх їх, заважатиме їм перемовлятися.

Холліс простяг руки. Так буде краще. Ще одне зусилля - і він доторкнувся до чоловіка. [276]

Схопив ного за щиколотку, підтягнувся, і ось уже дивиться йому в обличчя. Л топ кричить, відчайдушно чіпляється за нього, як потопельник. Крик заповнює Всесвіт.

"Чи так, чи так, – думав Холліс. – Однаково його вб'є Місяць, чи Земля, чи метеорит, тож чому не зараз?"

Він щосили ударив залізним кулаком по прозорому шолому збожеволілого. Крик урвався. Холліс відштовхнувся від трупа – і той полетів геть, кружляючи, падаючи...

І Холліс падає, падає в порожнечу, і решта мчать у довгому, нескіченшому падінні.

– Холлісе, ти ще тут?

Холліс не відповів, але обличчя його спаленіло.

– Це знов я, Еплгейт.

– Чую, Еплгейте.

– Давай поговоримо. Однаково нема чого робити.

Втрутився капітан.

– Годі базікати. Треба поміркувати, як викрутитися з цієї біди.

– А може, ви заткнете пельку, капітане? — запитав Еплгейт.

– Що-о?

– Те, що чуєш, капітане. І не лякай мене своїм званням, ти за десять тисяч миль од мене, тож нічого клеїти дурня. Як каже Стім-сон, нам далеко падати.

– Послухайте, Еплгейте!

– Та відчепись ти! Я починаю бунтувати. Мені втрачати нічого, хай тобі чорт! Кораблик у тебе був поганенький, і капітан з тебе поганенький, тож зичу тобі ввігнатися в Місяць і скрутити собі в'язи.

– Наказую замовкнути! [278]

– Давай, давай, наказуй! – За десять тисяч миль Еплгейт усміхнувся. Капітан мовчав. А Еплгейт вів далі: ~– Про що це ми :і тобою балакали, Холлісе? А, так, пригадав. Тебе я теж ненавиджу. Та ти й сам знаєш. Давним-давно знаєш.

Холліс безпорадно стиснув кулаки.

– Хочу тобі щось розповісти, – сказав Еплгейт. – Трохи розрадити тебе. Я був одним із тих, хто голосував проти тебе, коли ти п'ять років тому домагався посади в Ракетній компанії.

Поруч блиснув метеорит. Холліс опустив очі – йому відтяло кисть лівої руки. З рани цебеніла кров. З скафандра миттю вийшло повітря. Затамувавши подих, він правою рукою потягнув застібку під ліктем лівої, зашморгнув рукав і відновив герметичність. Усе відбулося так швидко, що він навіть не встиг здивуватися. Його нічого вже не могло здивувати. Герметичний скафандр одразу ж наповнився повітрям. Холліс затяг застібку ще дужче, наче джгут, і кров, яка була фонтаном, зупинилася.

Усе це він зробив мовчки, за кілька жахливих секунд. А інші тим часом перегукувалися. Один із них, Леспір, торохтів без угаву: мовляв, має дружину на Марсі, ще одну на Вене-рі, і що – на Юпітері, і грошей у нього скільки хочеш, і життя він прожив чудово – пиячив, грав у карти, жив собі на втіху. Вони всі падали, а він торохтів, торохтів. Падав назустріч смерті й згадував колишні щасливі дні.

Все було напрочуд дивно. Порожнеча, тисячі миль порожнечі, і в ній – голоси. Нікого не видно, лише тремтять радіохвилі, намагаючись розворушити й людей. [279]

- Ти гніваг.шся, Холлісе?

- Ні.

Він справді не гнівався. Байдужість знову охопила Його, він став ніби нечутливий камінь, приречений вічно падати в нікуди.

- Ти завжди намагайся зробити кар'єру, Холлісе. І ніколи не розумів, чому тобі так не таланить. Так ось, це я викреслив тебе зі списку перед тим, як мене самого викинули геть.

- Ат, байдуже, – промовив Холліс. Йому й справді все було байдуже. Все минуло. Коли життя позаду, воно здається яскравим фільмом, що майнув па екрані, – всі забобони, всі пристрасті зібралися до купи, спалахнули її осяяли на мить порожнечу, і не встигнеш крикнути – ото був щасливий день, а той нещасливий, оце добре обличчя, а це неприємне, – як плівка вже згоріла дотла, екран погас.

І тепер, оглядаючись із цієї останньої життєвої межі, він шкодував лише, що доводиться передчасно вмирати, – йому хотілося жити, жити! Невже всі перед смертю почувають те саме – ніби й не жили? Невже життя таке коротке – не встигнеш ковтнути повітря, а всьому вже край? Невже воно всім здається таким незбагненно коротким, чи тільки йому тут, у порожнечі, коли залишаються лічені години, щоб усе обмізкувати, все осягнути?

А Леспір знай теревенив:

- Так, я славно пожив. Маю дружину на Марсі, і ще одну на Венері, і ще на Юпітері. Всі вони багаті, а як догоджали мені! Пив я скільки хотів, а одного разу програв у карти двадцять тисяч доларів!

"А тепер ти тут, – думав Холліс. – У мене нічого такого не було. Поки я був живий, то [280] заздрих тобі, Леспіре. Поки в мене було щось попереду, я заздрих, що в тебе жінки, що в тебе таке превеселе життя. Жінок я боявся, тому і втік у космос, але весь час думав про них і заздрих, що в тебе їх багато, і грошей багато, і ти весело марнуєш життя. Але тепер, коли ми всі падаємо, я більше тобі не заздрю, бо й для тебе все закінчено, ніби нічого й не було". Холліс витягнув шию і закричав у мікрофон:

- Усе, кінець, Леспіре! Мовчанка.

- Ніби нічого й не було, Леспіре!

- Хто це? – Леспірів голос затремтів.

- Це я, Холліс.

Він поводився підло. Відчував, що це підло, безглуздо й підло – помирати. Еплгейт дошкулив йому, тепер він хотів дошкулити комусь. Еплгейт і космос – вони обоє боляче поранили його.

- Ти вклепався, як і всі ми, Леспіре. Всьому кінець. Ніби й не жили, га, Леспіре?

- Неправда.

- Коли всьому кінець, то ніби нічого ніколи й не було. Чим зараз твоє життя краще за моє? Зараз найважливіше тільки те, що з нами скоїлось. А хіба тобі зараз краще, ніж

мені? Кажі, краще?

- Так, краще!

- Чому ж це?

- А тому! Мені є що пригадати! - обурено крикнув здалеку Леспір, обіруч чіпляючись за дорогі серцю спомини.

І це була правда. Холліса наче холодною водою обдало, і він зрозумів: Леспір мав рацію. Між мріями й спогадами велика різниця. Він лише мріяв про те, що Леспір мав і про [281] що тепер згадус. Ця думка краяла Холлісові душу, повільно, безжалісно роздирала її.

- Ну, а тепер яка тобі з цього радість? — крикнув він Леспірові навздогін. - Коли всьому кінець, коли все минуло, - яка від цього радість? Тобі зараз по краще, ніж мені.

- Я помираю спокійно, - озвався Леспір. - Я бачив дещо в житті. І перед смертю не став негідником, як ти.

- Негідником? - повторив Холліс, ніби куштуючи це слово на смак. Він ніколи не був негідником, скільки себе її пам'ятав. Просто не наважувався ним стати. Либонь, роками накопичував у собі всю цю підлоту, чекаючи слушної години. "Негідник". Він загнав це слово у найвіддаленіший закуток свідомості. Сльози набігли на очі, покотилися по щоках. Мабуть, хтось почув, як він схлипнув.

- Не падай духом, Холлісе.

Звісно, це було смішно. Лише кілька хвилин тому він розраджував інших, підбадьорював Стімсоіа; він уявлявся самому собі справжнім сміливцем, а виходить, то була не мужність, а байдужість, наслідок шоку. Хіба втиснеш у короткі хвилини, які йому залишилося жити, хвилювання, притлумлюване протягом усього життя!

- Я розумію твоє становище, Холлісе, - з відстані тепер уже двадцяти тисяч миль долинув до нього слабкий голос Леспіра. - Я на тебе не ображаюся.

Але хіба у нас з Леспіром не однакове становище? - запитував сам себе Холліс. - Отут зараз, хіба в нас не одна й та сама доля? З минулим покіпчено, назавжди, - то яка із нього радість? Однаково помирати. Але він сам знав, що це просто розумування, однаково, що [282] намагатися визначити різницю між живою людиною й покійником. В одній світиться якась іскра, щось таємниче, а в другому - ні.

Отак і із нього з Леспіром: Леспір жив повнокровним життям, і тому він зараз зовсім інший, а він, Холліс, уже довгі роки мертвий. Вони йшли до смерті різними дорогами, і, якщо смерть однакова не для всіх, то його смерть і Леспірова будуть зовсім різними, як день і ніч. Либонь, помирати, як і жити, можна по-різному, і якщо ти вже колись помер, то чого чекати від остаточної смерті?

За мить йому відтяло праву ступню. Він мало не засміявся. Зі скафандра знову вийшло повітря. Холліс швидко зігнувся — цебеніла кров, метеорит одірвав ногу до щиколотки. Справді, втішна це штука — помирати в космосі. Смерть рубає тебе на шматки. Наче невидимий чорний м'ясник. Холліс міцно закрутив клапан під коліном; від болю паморочила-ся голова, він намагався не знепритомніти; нарешті закрутив клапан до останнього, повітря знову наповнило скафандр; Холліс випростався і знову

падає, падає, падає, бо йому тільки це її залишилося.

- Холлісе!

Холліс сонно кивнув, йому вже набридло чекати смерті.

- Це знов я, Ешігейт, - мовив той самий голос.

- Чого тобі?

- Я отут трохи поміркував, часу ж доволі. Послухав, що ти казав. Недобре все це. Ми стаємо якісь лихі. Погано так помирати. Зганяєш гнів на інших. Ти мене слухаєш, Холлісе?

- Так. [283]

- Я брехав тобі оце недавно. Брехав. Не голосував я проти тебе. Сам не знаю, з якого дива я бовкнув таке. Мабуть, щоб зробити тобі прикрість. Ми ж ніколи з тобою не мирили. Певне, це я тут дуже швидко старію, ось і кваплюся покаятись. Чув, як ти підло розмовляв з Леспіром, і мені, мабуть, стало соромно. Та все це дурниці, знай - я лише клеїв дурня. Все, що я тоді тобі наговорив,— геть усе брехня.

Холліс відчув, як серце його закалатало. Здасться, хвилин п'ять воно зовсім не працювало, а тепер знов побігла по жилах кров, тіло знову потеплішало. Перший струс минув, тепер поступово минав і шок від гніву, жаху, самотності. Він наче вийшов уранці з-під холодного душу, збираючись снідати й зустріти новий день.

- Спасибі, Еплгейте.

- Будь ласка. Вище носа, ти, старий чортяко!

- Гей! - почувся голос Стоуна.

- Це ти?! - на весь Всесвіт загорлав Холліс: Стоун таки справді був йому другом.

- Я втрапив у метеоритний рій, тут повно дрібних астероїдів.

- Що за метеорити?

- Думаю, група Мирмидонян: вони проходять повз Марс до Землі раз на п'ять років. Я вскочив у самісіньку середину. Це наче великий калейдоскоп. Металеві уламки всіх кольорів, різних форм і розмірів. От гарно!

Тиша. Далі знову голос Стоуна:

- Я лечу з ними. Вони мене затягли. А, хай мені чорт!

Він засміявся.

Холліс напружив зір, але нічого не бачив. [284]

Лише величезні діаманти, сапфіри, смарагдові тумани, оксамитова чорнота порожнечі, а серед кришталевих іскор чується голос бога. Як дивно, як химерно уявляти собі: от Стоун летить з метеоритним роєм повз Марс, летить роками, і кожні п'ять років повертається до Землі, минає її, майнувши на небосхилі, щезає і так сотні й мільйони літ, безкінечно вічно Стоун і метеоритний рій групи Мирмидонян летітимуть, утворюючи щораз нові візерунки, наче кольорові скельця в калейдоскопі, якими ти милувався в дитинстві, дивлячись на сонце і струшуючи картонну трубку.

- До зустрічі, Холлісе, - ледь чутно долинув голос Стоуна. - До зустрічі!

- Щастя тобі! - закричав Холліс крізь тридцять тисяч миль.

- Не кепкуй! - відповів Стоун і щез. Зірки зімкнулися.

Тепер усі голоси тихшали, кожен летів далі й далі за своєю траєкторією, хто до Марса, хто за межі Сонячної системи. А він, Холліс... Він подивився собі під ноги. З усіх лише він один повертався до Землі.

- До зустрічі!

- Не засмучуйся!

- До зустрічі, Холлісе! - пролунав голос Еплгейта.

Останні привіти. Останні короткі прощання. І ось величезний мозок, не обмежений тепер черепом, розпадається на частки. Вони так довго, так блискуче працювали, поки їх об'єднував череп ракети, що протинали простір, а тепер вони помирають; руйнується сенс їхнього спільного буття і як гине тіло, коли перестає працювати мозок, так тепер гинув самий дух корабля, довгі дні, що вони прожили [285] разом, і пес, що люди значили один для одного. Еплгейт тепер - мов відірваний від тіла палець, уже нема чого зневажати його чи опиратися йому. Мозок вибухнув; безглузді, непотрібні уламки його розлетілися навсід. Голоси стихли, порожнеча мовчить. Самотній Холліс падає.

Вони всі самотні. Їхні голоси щезли, наче бог вимовив кілька слів, і коротка луна відбилася й загубилася у зоряній безодні. Ось і капітан летить до Місяця; ось Стоун серед рою метеоритів; ще далі Еплгейт летить до Плутона; і Сміт, і Тернер, і Андервуд, і решта всі - скельця калейдоскопа, вони так довго склалися в мислячий візерунок, а тепер їх усіх порозкидало кого куди.

- А я? - думав Холліс. - Що мені робити? Як спокутувати своє жахливе, порожнє життя? Аби хоч одним добрим ділом відшкодувати за свою підлість - вона ж бо накопичувалася в мені стільки років, а я й не відав. Але тепер нікого немає поруч, я сам, а що можна зробити доброго, коли ти сам? Нічого не вдієш. Завтра ввечері я вріжусь у земну атмосферу.

"І згорю, - думав він, - і розвіюсь попелом над усіма материками. Хоч якась користь буде з мене. Хай і невелика, але попіл - то попіл, він з'єднається з землею".

Він падав невтримно, як куля, як камінець, як гиря, спокійний, тепер зовсім спокійний, не відчуваючи ані печалі, ані радості — нічого; він жадав лише одного: зробити щось добре тепер, коли всьому кінець, зробити щось добре і знати - це зробив я.

Коли я вріжусь в атмосферу, то спалахну, як метеор. [286]

- Хотів би я знати, - сказав пін уголос, - чи хтось побачить мене?

Маленький хлопчик на путівці глянув у небо й закричав:

- Мамо, дивися, дивись! Летюча зірка! Яскрава біла зірка прокреслила небо над Іллінойсом.

- Загадай бажання, - сказала мати. - Загадай мерщій бажання.